COMPLEXITATEA DIATEZEI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Claudia LEAH, Assistant Professor PhD,
University of Oradea

Abstract: *Starting from a traditional approach to the Romanian voice, the paper aims at bringing into light the new ideas of a modern approach, well adapted to the grammatical structure of the Romanian language. We can not talk about a discrepancy between the two types of approach, they complementing each other naturally and logically. Voice is an old and yet timeless problem, which still gives the possibility to be debated from different points of view.*

Keywords*: verb, voice, traditional, modern*

Lucrarea de faţă nu reprezintă o detaliere exhaustivă a categoriei gramaticale de diateză a verbului din limba română, ci se doreşte a fi o abordare tradiţională , dar şi modernă a acesteia, pentru a-i reliefa complexitatea.
Verbul este nucleul oricărei comunicări, fiind purtător al predicaţiei (capacitatea de a comunica), structurează propoziţia şi asigură coeziunea în grupul verbal (GV). Ca parte de vorbire esenţială, se distinge de alte parti de vorbire prin mai multe trasaturi:

- sub aspect morfologic, verbul are o flexiune sintetică (morfeme de timp, de mod, desinenţe de număr şi persoană) sau/şi analitică specifică [cu afixe mobile (vb aux) morfologice de timp (a fi- timpuri perfecte) de mod, de diateza (a fi)], numită conjugare, care reprezintă schimbarea formei verbului in funcţie de categoria gramaticală de: mod, timp, număr, persoană, aspect, diateză.
- sub aspect semantic, verbul exprimă acţiuni, evenimente sau stări, procese, având sens procesual, fiind purtator al predicaţiei.

Criteriul semantic, care ia în considerare trăsătura [schimbare] şi [agentivitate] împarte verbele în: verbe *de stare* (a durea, a simţi, a se teme), *de eveniment* (a se scumpi, a cădea), *de acţiune* (a fugi, a trimite, a citi), iar în funcţie de prezenţa sau absenţa rolului de agent, dar şi în funcţie de incompatibilitatea dintre pacient şi agent, verbele se impart in: *agentive:* (a gati, a pregati, a citi), *non-agentive-* incompatibile cu agentul (a-i pasa, a i se ura), *ergative* sau inacuzative – care aşază pe poziţia Subiectului rolul semantic de Pacient. (Fructele se strică), *cauzativ-factitive*, care determină o acţiune (M-a făcut să plâng)

- Sub aspect semantico-sintactic verbul este nucleul enunţării, îndeplinind funcţia de predicat verbal sau de verb copulativ într-un predicat nominal şi işi atrage anumiţi actanţi (Complemente), acele componente strans legate de semnatica lui interna, cărora le impune restricţii de caz şi de

BDD-A23288 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:05 UTC)

prepoziţie, atribuindu-le funcţie semantică şi sintactică. Formele nepredicative ale verbului pot îndeplini alte funcţii sintactice, specifice substantivului sau adjectivului (subiect, atribut, complement).

- Verbul are categorii morfologice nespecifice (persoană, număr) şi specifice (conjugare, mod, timp, etc), între care se distinge diateza.

Nu putem vorbi despre complexitatea acesteia, înainte de a face câteva precizări generale. Se pare că diateza este categoria gramaticală flexionară supusă multor dezbateri. Termenul de *diateză* provine din fr. diathese - gr. Diathesis şi inseamnă *aşezare, situare, orientare*.

Această categorie gramaticală a verbului este legată de tranzitivitate, adică de raportul dintre subiect, verb şi obiect. Diateza este o categorie care exprimă raportul sintactic dintre subiectul gramatical şi obiectul său : subiectul gramatical poate fi diferit de obiect sau identic cu obiectul; subiectul gramatical poate dispune sau nu de un obiect; acţiunea realizată de subiectul gramatical se poate răsfrange direct asupra unui obiect. Prin urmare, diateza este acea categorie gramaticală care arată în ce raport se află acţiunea pe care o exprimă verbul cu autorul acestei acţiuni. Ea are o manifestare mai degrabă sintactică, depăşind limitele nivelului morfologic, în condiţiile în care exprimarea valorilor de diateză se face cu ajutorul unor cuvinte şi nu cu cel al unor sufixe sau desinenţe.

Diateza implică intreaga propoziţie, nu numai verbul, exprimând relaţia dintre verb – agent – pacient: dacă scopul comunicaţiei se deplasează de la agent – subiect (diateza activă) spre pacientul – subiect (diateza pasivă), spre acţiunea însăşi fără referire la agent şi pacient (diateza impersonală), spre agent si pacient (diateza reflexivă), vorbim despre o marcare morfo-sintactică şi pragmatică.

În gramatica tradiţională, vorbim de 3 termeni ai diatezei: *Activul* – termenul nemarcat, *Pasivul* (a fi + participiul variabil pasiv), *Reflexivul* (marcat prin *se* – morfem de diateza). Prin urmare, avem de-a face cu diateza activă, diateza pasivă şi diateza reflexivă.

Diateza activă arată că acţiunea e făcută de subiectul gramatical.

- Simona desenează.

Diateza activă nu are o marcă gramaticală proprie, fiind vorba în acest caz de o marcă zero: *desenez, desenezi, desenează.*

Diateza pasivă arată că subiectul gramatical suferă acţiunea făcută de subiectul logic (complementul de agent)

- Simona (Subiect gramatical în cazul N1/agent) a desenat (Diateza activă) pădurea (complement direct în Ac1/pacient) .

BDD-A23288 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:05 UTC)

- Pădurea (Subiect gramatical în cazul N1/pacient) a fost desenată (Diateza pasivă) de (către) Simona (Subiect logic, c de agent în cazul Ac3/agent).

Specificul diatezei pasive este că se realizează prin două tipuri de structuri sintagmatice.

- Sintagma cu operatorul auxiliar *a fi* ca morfem specific;
- Sintagma cu pronumele-morfem *se*, care se dezvoltă pornind de la un verb la diateză activă, cu inversarea poziţiilor sintactice de subiect şi complement:

- Vânzătorul a vândut repede florile.
- Florile s-au vândut repede de către vânzător.

In acest al doilea exemplu, forma reflexivă a verbului capătă o valoare pasivă, care ne poate conduce la ideea unei diateze reflexiv-pasive.

Diateza pasivă este specifică verbelor tranzitive (cu excepţia unor verbe ca: *a avea, a durea, a putea, a ustura, a vrea,* care deşi sunt tranzitive şi au complement direct, nu pot trece la diateza pasivă)

- Eu am o carte.
- *Cartea este avută de mine. (incorect)

Unele verbe tranzitive nu pot avea forme decât de persoana a III-a, atunci când sunt la diateza pasivă, deoarece conţinutului lor lexical nu le permite. Este vorba de verbe ca: a coace, *a conspecta, a produce, a secera, a semăna, a treiera etc.*

Diateza reflexivă arată că acţiunea pleacă de la subiectul gramatical şi se întoarce tot la acesta, adică subiectul coincide cu obiectul. Acest lucru se realizeaza prin intermediul pronumelor reflexive in Ac sau D, forme neaccentuate (forme clitice).

Reflexivului i s-au atribuit mai multe valori:

✓ *Reflexivul obiectiv* – exprimă coincidenţa dintre subiectul şi obiectul actiunii

- Simona se spala/ se piaptana/ se imbraca (c dir, Ac1)
- Simona isi pregateste de mancare. (c ind, D1)

✓ *Reflexivul reciproc* – acţiunea e săvârşita de mai mulţi autori şi răsfrântă asupra fiecăruia

- Simona şi Ana se salută/ se ajută (una pe alta/ una pe cealalta) (c dir, Ac1)
- Paul şi Alex işi strâng mana. (c ind, D1)

✓ *Reflexivul pasiv* – grupul verbal cu pronume reflexiv este sinonim cu diateza pasivă

- Regulile se învaţă.

BDD-A23288 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:05 UTC)

✓ *Reflexivul dinamic* – exprima participarea intensă a autorului la săvârşirea acţiunii

- Simona se gandeste la vacanţă.

✓ *Reflexivul eventiv* – exprimă o modificare in starea subiectului; această trăsătură poate apărea şi in construcţiile active:

- Frunzele se ingalbenesc. – R. Eventiv
- Frunzele ingalbenesc.

✓ *Reflexivul impersonal* – când grupul verbal cu pronume reflexiv exprimă o acţiune cu subiect general, nedefinit; apare numai la persoana a III-a, iar propoziţia care urmează este subiectivă

- Se zvoneşte că vom vizita Londra.

✓ *Reflexivul posesiv* - exprimă calitatea subiectului gramatical de agent posesor şi este marcată prin pronumele reflexiv in dativ, cu funcţie de atribut pronominal: *El işi face tema* (*tema sa*).

In noua ediţie a Gramaticii Academiei, opoziţiile pe care le cunoaşte diateza sunt numai 2: Activul vs pasiv şi Activul vs impersonal .

Diateza activă descrie situaţia din punctul de vedere al subiectului gramatical: Simona citeşte o carte.

Diateza pasivă descrie situaţia din punctul de vedere al obiectului (subiectul gramatical): Cartea e citită de Simona.

Diateza impersonală descrie situaţia din perspectivă dinamică, procesuală: Zilnic se descoperă ceva nou.

Reflexivul , fiindcă este eterogen din punct de vedere sintactic, nu mai apare ca o valoare a diatezei. Reflexivul pasiv şi reflexivul impersonal apar ca realizări ale celorlalte diateze, iar construcţiile cu reflexive obligatorii nu răspund opoziţiilor de diateza întrucât forma neaccentuata (cliticul pronominal) este obligatorie în componenţa verbului (ex. A **se** cai)

Totuşi, se vorbeşte despre faptul că reflexivul *se* este actualizat ca morfem de diateza reflexivă atunci când nu admite dublarea (Eu mă uit în oglindă. Eu mă gândesc la vacanţă.) In schimb, în exemple ca: el se spală pe faţă, el îşi face temele, pronumele răspunde testului dublării şi al substituţiei prin alt pronume în acelaşi caz: El te spală pe tine pe faţă. El îţi face ţie temele. (spre deosebire de enunţurile cu reflexiv propriu-zis, unde nu este posibilă nici substituţia prin alt pronume, nici dublarea acestora (eu te uit in oglindă. Eu te gandesc pe tine). În prezenţa testului substituţiei cu alt pronume se poate considera că, în categoria diatezei apare un alt tip, şi anume diateza pronominală , iar verbele care permit substituirea pronumelui reflexiv cu unul personal vor alcătui clasa verbelor pronominale.

BDD-A23288 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:05 UTC)

Cunosc opoziţia activ – pasiv numai verbele tranzitive, cele intranzitive fiind incompatibile cu ea. După GALR (GBLR), tiparul pasiv şi cel impersonal se deosebesc de tiparul activ mai ales printr-o organizare sintactica, particulară şi prin componentul diferit spre care se orienteaza interesul comunicativ (GALR, vol II *Enuntul*, Construcţii pasive si impersonale).

În cadrul tiparului pasiv se disting următoarele tipuri:

- ❖ Pasivul prototipic – marcat cu auxiliarul morfologic de diateza *a fi*
  - Simona este lăudata de profesor.
- ❖ Pasivul reflexiv – marcat cu pronumele *se*; acţiune suferita
  - Se spune ca va fi o noapte senină.
- ❖ Pasivul lexical (marca zero) – reprezentat de participii şi supine provenite de la verbe tranzitive
  - Laudele aduse pentru realizările lui il bucură.
  - Exemplul lui e vrednic de urmat. (supinul are interpretare pasivă)

În limba română, sensul pasiv poate fi dat alte structuri atipice: (Jianu, 2010)

-prin alte verbe decât operatorul a fi (este vorba de unele verbe copulative: a părea, a ajunge, a rămâne etc), la care se adaugă participii cu valoare pasivă: pare bătut, ajunge apreciat, rămâne criticat etc.;

-prin verbul a fi(copulativ), la care se adaugă adjective şi adverbe, derivate de la participii pasive, cu sufixul –bil: este lădabil/ criticabil/ băubil etc.;

-prin alte verbe decât a fi, (copulative)la care se anexează adjective şi adverbe, derivate cu sufixul –bil: rămâne criticabil.

Dacă verbul (copulativ) din aceste structuri este la un mod personal, avem de-a face cu predicate nominale, iar numele predicativ, prin legătura pe care o menţine cu participiul pasiv, poate deveni regent al unui complement de agent:

- ajung criticat de către colegi, sunt criticabil de către colegi, rămân criticabil de către colegi.

Diateza impersonală – care aparţine unor construcţii cu centru verbal ce dobândeşte contextual trăsătura impersonală;

- Se călătoreşte repede cu avionul . / Se pleacă in grup la film – diateza impersonala, spre deosebire de: Tuna /Fulgera/se întâmplă, care sunt verbe obligatoriu impersonale şi nu intră în cadrul diatezei impersonale.

În GALR, vol II, în capitolul *Construcţii reflexive şi reciproce*, se discută despre utilizările pronumelui reflexiv, distingandu-se:

- o Utilizarea sintactica a cliticului reflexiv
- o Utilizarea non-sintactica a cliticului reflexiv
  - **Şi**-a adus aminte de părinţi.
  - **Se** gândeşte la bunici.

BDD-A23288 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:05 UTC)

Diateza impersonală este polivalentă, evidenţiindu-se: fie acţiunea însăşi (La masă nu se vorbeşte), fie acţiunea şi relaţia ei cu unul dintre participanţii la situaţie (Acest produs se vinde repede. Valoarea se cunoaşte după muncă)

Dincolo de aceste opinii tradiţionale sau moderne privind categoria gramaticală a verbului de diateză, considerăm importantă măcar menţionarea unei alte structuri, care ar putea constitui o nouă realizare a diatezei sau, cel puţin o subcategorie a diatezei pasive. Este vorba despre rolul cauzal pe care îl poate avea subiectul atunci când determină (cauzează) complementul direct sa sufere o acţiune savârşită de complementul de agent. Propoziţii ca: Merg la pantofar să-mi repar cizmele.Merg la coafor să-mi tai părul. sunt improprii. Ar însemna că verbele sunt la diateză activă, iar subiectul gramatical face acţiunea suferită de complementul direct. În realitate, subiectul (eu) este cauza pentru care complementul direct (cizmele/părul) sa sufere acţiunea complementului de agent (de către pantofar/de către coafeză)

- Merg la pantofar să am cizmele reparate (de el)
- Merg la coafor sa am părul coafat (de coafeză)

Asemenea structuri cauzative pot fi motiv de dezbatere şi de stabilire a categoriei din care fac parte.

În concluzie, vorbind despre diatezele verbului în limba română, atât din perspectivă tradiţională, cât şi din cea modernă, se remarcă foarte clar importanţa şi complexitatea acestei categorii gramaticale, care încă mai permite dezbateri, opinii şi argumente pertinente.

Bibliografie selectivă:

Avram M. *Gramatica pentru toţi*.-B., 1997

Constantinescu - Dobridor Gh. *Morfologia limbii romane*.-Bucureşti,1996

Dimitriu C. *Tratat de gramatică a limbii romane*.- Iaşi, 2002

Gramatica limbii romane, vol. I., Cuvantul .- Bucureşti, 2005

Gramatica limbii romane, vol. II, Enunţul .- Bucureşti, 2005

Gramatica limbii romane. Vol. I-II. Bucureşti, 1963

Iordan I., Robu Vl. *Limba romană contemporană*.- Bucureşti,1978

Irimia D. *Morfosintaxa verbului romanesc* .- Iaşi,1997

Irimia, D., *Gramatica limbii române*, Editia a-II-a, Editura Polirom, Iasi, 2004

Jianu, Maria-Magdalena. *Observaţii asupra diatezelor verbale* în Analele Universităţii "Constantin Brâncuşi" din Târgu Jiu, Seria Litere şi Ştiinţe Sociale, Nr. 2/2010

Pană, Dindelegan, G., *Elemente de gramatică. Dificultăti, controverse, noi interpretări*, Editura Humanitas Educational, Bucuresti, 2003

Popescu Ş. *Gramatica practică a limbii romane*.-Bucureşti, 1995

BDD-A23288 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:05 UTC)